

Αλέξης Δημαράς: ανάμεσά μας πάντοτε

Η Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης (ΕΛΕΙΕ) το Σάββατο 16 Ιουνίου 2012 έχασε ένα εκλεκτό, ένα πολύτιμο μέλος της. Έχασε το πρώτο Επίτιμο Μέλος που εξέλεξε. Έχασε έναν άνθρωπο που τη στήριξε από την αρχή της ιδρύσεώς της. Το κενό που μας αφήνει ο Αλέξης Δημαράς είναι αδύνατον να αναπληρωθεί. Ωστόσο υπάρχει και κάτι παρήγορο: είναι ότι έχουμε το έργο του ως ανεκτίμητη παρακαταθήκη.

Ο Αλέξης Δημαράς (1932-2012) είναι ο γενάρχης του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Αυτού του πεδίου, που για να το διατυπώσουμε με τα λόγια που έχει πει ο πατέρας του Κ.Θ.Δημαράς για το πεδίο της ιστοριογραφίας συνολικά, «είναι η τιμή και η υπόληψή μας». Και αυτό, ασφαλώς είναι σημαντικότατο, αλλά δεν είναι το μείζον. Το μείζον για το ερευνητικό πεδίο μας αλλά και για την Εταιρεία μας, της οποίας υπήρξε ενεργητικότετος πρεσβευτής, είναι η διαρκής δουλειά του. Η ακάματη φροντίδα του για το πεδίο. Η εποπτική του ματιά σε όλο τον χώρο, επί 55 χρόνια.

Η σχολιασμένη με την εξαιρετική εισαγωγή του εκφορά των τεκμηρίων της εκπαιδευτικής ιστορίας μας στο έργο-τομή του Αλέξη Δημαρά «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε» ουσιαστικά «εγκαινίασε» μια νέα εποχή στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, όπου τα προβλήματα εντάσσονται ιστορικά σ' ένα διεθνές συγκείμενο οικονομικοκοινωνικών και ιδεολογικών ιεραρχιών και σχέσεων, δίνοντάς της τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της: διευρυμένη μελέτη όσο το δυνατόν περισσότερων τεκμηρίων και πηγών που παρέχουν μια εναργέστερη εικόνα της κοινωνικο-εκπαιδευτικής πραγματικότητας, εκτενέστερη θεματολογία, αποσαφήνιση των προβλημάτων, επέκταση των γενικών αρχών της ιστορικής κίνησης και των μεθόδων προσέγγισης των ιστορικο-εκπαιδευτικών πραγματικοτήτων, αναζήτηση και διαμόρφωση ενός ένα νέου ερμηνευτικού παραδείγματος, επανακαθορισμός των στόχων της ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης¹ με το «μπόλιασμα» της συγχρονικής κοινωνιολογικής προσέγγισης των εκπαιδευτικών ζητημάτων.

Άλλωστε, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που υπερίσχυσαν από το 1974 και μετά επέτρεψαν την ανάπτυξη εκείνων των μελετών που επιχειρούσαν να «διαβάσουν» τις κοινωνικές διαστάσεις του σχολείου. Έτσι, η ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης με τον Αλέξη Δημαρά στο πλαίσιο αυτό αποκτά την «πρέπουσα» θέση της.

Παράλληλα με τον ερευνητή Αλέξη Δημαρά –τόσο μέσα στην ΕΛΕΙΕ, όσο και ατομικά ο καθένας μας- γνωρίσαμε και αναγνωρίσαμε και τον Κύριο Αλέξη Δημαρά. Μιλάμε για τον Κοσμοπολίτη και ταυτοχρόνως Ευπατρίδη Κύριο Δημαρά. Πρόκειται για λέξεις που στην περίπτωση του, αν και η γραμματική το απαγορεύει, γράφονται με κεφαλαία τα αρχικά γράμματα.

Κύριο μέλημα του Αλέξη Δημαρά ήταν ο εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης για την προκοπή αυτού του τόπου. Η παρουσία του στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας ήταν επαναλαμβανόμενη και πάντοτε σημαντική. Οι παρεμβάσεις του ήταν σταθμισμένες. Η ζωή και το έργο του Ευάγγελου Παπανούτσου θα πρέπει να τον

¹ Βλ. σχετικά Ν. Σβορώνου, «Τάσεις και προοπτικές της σύγχρονης ιστοριογραφίας», *Σεμινάριο*, τ. 9/ Μάρτης 1988, σσ. 14-21

είχαν επηρεάσει πολύ.² Και θα πρέπει να είχε διδαχθεί πολλά από την μαχητικότητα του μεγάλου εκείνου παιδαγωγού. Ωστόσο από τον βίο του Παπανούτσου θα πρέπει να είχε μάθει και κάτι ακόμα: ότι ο ωραίος και δεινός αγώνας για την ανάταξη της εκπαίδευσης -και κατ' επέκταση της παιδείας του τόπου- έχει κραταιούς αντιπάλους. Έχει αντιπάλους όσους αγαπούν τους κατασκευασμένους μύθους και όσους εξιδανικεύουν το παρελθόν. Έχει αντιπάλους όσους θέλουν την εκπαίδευση άκρατα ιδεολογικοποιημένη και εξυπηρετική για προκαθορισμένους σκοπούς. Έχει αντιπάλους όσους δεν έλκονται από την απροσδιοριστία, αυτήν την τελεσφόρο δύναμη της ανθρώπινης σκέψης. Γι' αυτό και μόχθησε όπως ο Παπανούτσος, κινήθηκε με οξυδέρκεια, μίλησε με τόλμη, αλλά έδρασε σταθμισμένα. Κοντά στο σταθμισμένα, είναι απολύτως χρήσιμο να προσθέσουμε: και ευέλικτα.

Πράγματι, το μεγαλύτερο σχέδιο, κατά την γνώμη μας, που εκπόνησε, ήταν το «Εθνικό Απολυτήριο» (1994-95).³ Με το σχέδιο αυτό επιδίωξε δύο επάλληλους σκοπούς: να επανέλθει το λύκειο εκεί όπου ανήκει, στην υπηρεσία της γενικής μόρφωσης των μαθητών του· να οργανωθεί και να διαχυθεί στην νεολαία μία γενική κουλτούρα, ικανή να συντροφεύει τις/τους κατόχους της σε έναν βιωτό βίο. Όμως ήξερε ότι το σχέδιο ήταν βαρύ για την πολιτικο-διανοητική Λιλιπούτη μας. Προέβλεψε ότι το σημαντικό ήταν να γίνουν αποδεκτά τα βασικά προτάγματα. Και, ότι τα αναγκαία παράλληλα μέτρα (αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων, νέες διδακτικές μέθοδοι, «φρέσκα» και ελκυστικά νέα εγχειρίδια, αλλαγή του τρόπου εξετάσεων, κλπ.) δεν μπορούσαν να ληφθούν όλα μαζί. Ούτε τα οικονομικά του κράτους το άντεχαν, ούτε -πολύ περισσότερο- οι πολιτικές αδράνειες. Γι' αυτό και σκεφτόταν τα ζητήματα αυτά με ευελιξία. Ιδού πως: «Το σύστημα του Εθνικού Απολυτηρίου, όμως, γενικότερα επιτρέπει (αλλά δεν επιβάλλει ούτε εξαρτάται από αυτήν) και τη σταδιακή -με ρυθμούς ανάλογους με τις εκάστοτε δυνατότητες των υπηρεσιών του υπουργείου και τη βούληση της ηγεσίας του- μεταβολή και άλλων εκφάνσεων του εκπαιδευτικού συστήματος».⁴

Ένα άλλο σημαντικό γνώρισμα της προσωπικότητάς του, ήταν η μέθοδος με την οποία συζητούσε για όλα τα ζητήματα αυτά. Παρά τον ενεργό ρόλο που διαδραμάτιζε στις εξελίξεις, ο τρόπος με τον οποίο παρουσίαζε τα γεγονότα και άνοιγε την συζήτηση, ήταν κάθε άλλο παρά υποκειμενικός και ιδιοτελής. Με βάση την αναγνώριση και τον σεβασμό που απολάμβανε και την κατοχυρωμένη «παντογνωσία» του στα εκπαιδευτικά ζητήματα, θα μπορούσε πολύ εύκολα να μιλά επιβάλλοντας τις ιδέες του. Έκανε το ακριβώς το αντίθετο. Άκουγε. Υποστήριζε τις ιδέες του, ανασκεύαζε τα επιχειρήματα που είχε ακούσει. Αλλά ανασκεύαζε και τα δικά του. Και ξανα-άκουγε.

² Όλη η ιστορία της μεταπολεμικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ελλάδα μπορεί πληρέστατα να μελετηθεί μέσα από τα δύο αυτά πρόσωπα: τον Ευάγγελο Παπανούτσο και τον Αλέξη Δημαρά. Η δημόσια εκπαιδευτική πράξη τους τέμνεται για λίγο (1964 - *Ομάδα Εργασίας για το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο*) και αλληλοσυμπληρώνεται εμπρός και πίσω στον χρόνο. Έχουμε από τον Παπανούτσο το γλαφυρό κείμενο των Απομνημονευμάτων του (Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, Εκδόσεις Φιλιπότη, Αθήνα: 1982). Έχουμε -δυστυχώς ολοκληρωμένη- και την πολιτική εκπαιδευτική πράξη του Αλέξη Δημαρά. Στο εξής μπορούμε να «διαβάζουμε» παράλληλα τα δύο αυτά «κείμενα».

³ Η θεωρητική θεμελίωση και η αναλυτική καταγραφή του εγχειρήματος στο: Αλέξης Δημαράς, *Μια πρόταση που έγινε. Το Εθνικό Απολυτήριο. Τεκμήρια για την ιστορία*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα: 1997.

⁴ Αλέξης Δημαράς, *ό.π.*, σ. 8-9.

Οι τρόποι με τους οποίους ο Αλέξης Δημαράς θα μείνει κοντά μας είναι πολλοί. Τα μέλη του ΔΣ της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης αποφασίσαμε να προσθέσουμε δύο ακόμη:

- Ο νέος θεσμός της ΕΛΕΙΕ που εγκαινιάστηκε εφέτος, η Ετήσια Διάλεξη της Εταιρείας και η οποία θα πραγματοποιείται κάθε Μάιο σε συνεργασία με την Ελληνο-Αμερικανική Ένωση (HAU), θα ονομάζεται εφεξής Ετήσια Διάλεξη «Αλέξης Δημαράς».⁵ Σημειώνουμε ότι η σκέψη αυτή δεν είναι κατοπινή των γεγονότων. Και ότι ήμασταν σχεδόν έτοιμοι να του την ανακοινώσουμε στις ανέφελες ημέρες του χειμώνα που πέρασε. Καθυστερήσαμε. Πιστεύουμε ότι θα χαιρόταν να την είχε ακούσει.

- Η ΕΛΕΙΕ αποφάσισε αντί για άλλη ένδειξη τιμής και σεβασμού στη μνήμη του, να προσφέρει ένα ποσό που θα συλλέξει σε φοιτητή/φοιτήτρια, σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών, για διακεκριμένη εργασία στο πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης.

Ο Αλέξης Δημαράς μόχθησε, όχι για την εκπαίδευση γενικώς, αλλά για την γενική εκπαίδευση. Και όπως ο ίδιος μας δίδαξε: είναι άλλο η γενικευμένη και άλλο η ομοιόμορφη εκπαίδευση. Κεφάλαια όπως αυτό που δημιούργησε ο Αλέξης Δημαράς στην ιστορία της ιστορίας της εκπαίδευσης ανοίγουν και κάνουν χρόνια πολλά, όχι για να κλείσουν, αλλά για να περιοριστεί κάπως το ενδιαφέρον γι' αυτά.

Αντώνης ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ – Παναγιώτης ΚΙΜΟΥΡΤΖΗΣ

⁵ Πρώτη Ετήσια Διάλεξη της ΕΛΕΙΕ (Μάιος 2012): Ομιλητής ο Καθηγητής Gary James McCulloch (Brian Simon Professor of History of Education / Institute of Education - University of London). Τίτλος της διάλεξης: “New directions in the History of Education”.